

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΜΥΣΤΙΚΟΥ ΔΕΙΠΝΟΥ (ΘΕΙΑΣ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑΣ) ΣΤΗΝ ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ

Α΄ Κορ. 11:23-24

«Ο Κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτί ἧ παρεδίδοτο ἔλαβεν ἄρτον καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασεν καὶ εἶπεν· τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον, μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λέγων· τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι· τοῦτο ποιεῖτε, ὡσὰκς ἂν πίνητε, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν».

Μάρκ. 14: 22-24

«Καὶ ἐσθιόντων αὐτῶν λαβῶν ἄρτον εὐλογήσας ἔκλασεν καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς καὶ εἶπεν· λάβετε φάγετε· τοῦτό ἐστὶ τὸ σῶμά μου. Καὶ λαβῶν τὸ ποτήριον εὐχαριστήσας ἔδωκεν αὐτοῖς, καὶ ἔπιον ἐξ αὐτοῦ πάντες. Καὶ εἶπεν αὐτοῖς· τοῦτό ἐστὶ τὸ αἷμά μου τὸ τῆς Καινῆς διαθήκης τὸ ἐκχυνόμενον ὑπὲρ πολλῶν».

Ματθ. 26: 26-29

«Ἐσθιόντων δὲ αὐτῶν, λαβῶν ὁ Ἰησοῦς τὸν ἄρτον καὶ εὐλογήσας ἔκλασεν καὶ δοὺς τοῖς μαθηταῖς εἶπεν· λάβετε φάγετε· τοῦτό ἐστὶ τὸ σῶμά μου. Καὶ λαβῶν τὸ ποτήριον καὶ εὐχαριστήσας ἔδωκεν αὐτοῖς λέγων πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ αἷμά μου τὸ τῆς διαθήκης τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεισιν ἁμαρτιῶν».

Λουκ. 22:14, 19-20

«Καὶ ὅτε ἐγένετο ἡ ὥρα, ἀνέπεσεν, καὶ οἱ δώδεκα ἀπόστολοι σὺν αὐτῷ ... καὶ λαβῶν ἄρτον εὐχαριστήσας ἔκλασεν καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς λέγων· τοῦτό ἐστὶ τὸ σῶμα μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν διδόμενον· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Καὶ τὸ ποτήριον ὡσαύτως μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λέγων τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἵματί μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον».

- (α) Στὸ πρῶτο στάδιο, κατ' ἀπομίμηση τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου (Α΄ Κορινθίους)
(Εὐχαριστιακὴ πράξη-ἄρτος – δεῖπνο – εὐχαριστιακὴ πράξη-ποτήριον)
- (β) Στὸ δεύτερο στάδιο (Κατὰ Μάρκον καὶ Ματθαῖον)
(διαρκοῦντος τοῦ δείπνου – ἐνιαία εὐχαριστιακὴ πράξη)
- (γ) Στὸ τρίτο στάδιο (κατὰ Λουκᾶν)
(δείπνο – ἐνιαία εὐχαριστιακὴ πράξη)

Η ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ ΣΤΗ ΔΙΔΑΧΗ ΤΩΝ ΔΩΔΕΚΑ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ

9. 1 *Περί δὲ τῆς εὐχαριστίας, οὕτως εὐχαριστήσατε · 2* πρῶτον περὶ τοῦ ποτηρίου · *Εὐχαριστοῦμέν σοι, πάτερ ἡμῶν, ὑπὲρ τῆς ἁγίας ἀμπέλου Δαυὶδ τοῦ παιδός σου, ἧς ἐγνώρισας ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ τοῦ παιδός σου · σοὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας [Ἀμήν]. 3* *Περὶ δὲ τοῦ κλάσματος. Εὐχαριστοῦμέν σοι, πάτερ ἡμῶν, ὑπὲρ τῆς ζωῆς καὶ γνώσεως, ἧς ἐγνώρισας ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ τοῦ παιδός σου · σοὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας [Ἀμήν]. 4* **Ὡσπερ ἦν τοῦτο [τό] κλάσμα διεσκορπισμένον ἐπάνω τῶν ὀρέων καὶ συναχθὲν ἐγένετο ἓν, οὕτω συναχθήτω σου ἡ ἐκκλησία ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς εἰς τὴν σὴν βασιλείαν · ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμις εἰς τοὺς αἰῶνας [Ἀμήν]. 5** *Μηδεὶς δὲ φαγέτω μηδὲ πιέτω ἀπὸ τῆς εὐχαριστίας ὑμῶν, ἀλλ' οἱ βαπτισθέντες εἰς ὄνομα κυρίου · καὶ γὰρ περὶ τούτου εἶρηκεν ὁ κύριος. Μὴ δῶτε τὸ ἅγιον τοῖς κυσί.*

10 1 *Μετὰ δὲ τὸ ἐμπλησθῆναι οὕτως εὐχαριστήσατε. 2* *Εὐχαριστοῦμέν σοι, πάτερ ἅγιε, ὑπὲρ τοῦ ἁγίου ὀνόματός σου, οὗ κατεσκήνωσας ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, καὶ ὑπὲρ τῆς γνώσεως καὶ πίστεως καὶ ἀθανασίας, ἧς ἐγνώρισας ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ τοῦ παιδός σου · σοὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας [Ἀμήν]. 3* *Σύ, δέσποτα παντοκράτορ, ἔκτισας τὰ πάντα ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός σου, τροφήν τε καὶ ποτὸν ἔδωκας τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων εἰς ἀπόλαυσιν, ἵνα σοὶ εὐχαριστήσωσιν, ἡμῖν δὲ ἐχαρίσω πνευματικὴν τροφήν καὶ ποτὸν εἰς ζωὴν αἰώνιον διὰ Ἰησοῦ τοῦ παιδός σου. 4* *Πρὸ πάντων εὐχαριστοῦμέν σοι, ὅτι δυνατὸς εἶ · σοὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.*

Α Π Ο Λ Ο Γ Ι Α

65. 1. Ἡμεῖς δὲ μετὰ τὸ οὕτως λοῦσαι, τὸν πεπεισμένον καὶ συγκατατεθειμένον ἐπὶ τοὺς λεγομένους ἀδελφούς ἄγομεν, ἔνθα συνηγμένοι εἰσὶ, κοινὰς εὐχὰς ποιησόμενοι ὑπὲρ τε ἑαυτῶν καὶ τοῦ φωτισθέντος καὶ ἄλλων πανταχοῦ πάντων εὐτόνως, ὅπως καταξιωθῶμεν τὰ ἀληθῆ μαθόντες καὶ δι' ἔργων ἀγαθοὶ πολιτευταὶ καὶ φύλακες τῶν ἐντεταλμένων εὐρεθῆναι, ὅπως τὴν αἰώνιον σωτηρίαν σωθῶμεν. **2. ἀλλήλους φιλήματι ἀσπαζόμεθα** παυσάμενοι τῶν εὐχῶν **3. ἔπειτα προσφέρεται** τῷ προεστῶτι τῶν ἀδελφῶν ἄρτος καὶ ποτήριον ὕδατος καὶ κράματος, καὶ οὗτος λαβὼν αἶνον καὶ δόξαν τῷ πατρὶ τῶν ὄλων διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου ἀναπέμπει καὶ εὐχαριστίαν ὑπὲρ τοῦ κατηξιῶσθαι τούτων παρ' αὐτοῦ ἐπὶ πολὺ ποιεῖται οὐ συντελέσαντος τὰς εὐχὰς καὶ τὴν εὐχαριστίαν **πᾶς ὁ παρῶν λαὸς ἐπευφημεῖ - λέγων · Ἀμήν. 4. Τὸ δὲ Ἀμήν** τῇ Ἑβραϊδί φωνῇ τὸ *Γένοιτο* σημαίνει **5.** εὐχαριστήσαντος δὲ τοῦ προεστῶτος καὶ ἐπευφημήσαντος παντὸς τοῦ λαοῦ οἱ καλούμενοι παρ' ἡμῖν διάκονοι **διδόασιν ἐκάστῳ τῶν παρόντων** μεταλαβεῖν ἀπὸ τοῦ εὐχαριστηθέντος ἄρτου καὶ οἴνου καὶ ὕδατος καὶ τοῖς οὐ παροῦσιν ἀποφέρουσι.

66. 1. Καὶ ἡ τροφή, αὕτη καλεῖται, παρ' ἡμῖν εὐχαριστία, ἧς οὐδενὶ ἄλλῳ μετασχεῖν ἐξόν ἐστὶν ἢ τῷ πιστεύοντι ἀληθῆ εἶναι τὰ δεδιδραγμένα ὑφ' ἡμῶν, καὶ λουσαμένῳ τὸ ὑπὲρ ἀφέσεως ἀμαρτιῶν καὶ εἰς ἀναγέννησιν λουτρόν, καὶ οὕτως βιοῦντι ὡς ὁ Χριστὸς παρέδωκεν: **2. οὐ γὰρ ὡς κοινὸν ἄρτον οὐδὲ κοινὸν πόμα ταῦτα λαμβάνομεν · ἀλλ' ὄν** τρόπον διὰ λόγου Θεοῦ σαρκοποιηθεὶς Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν καὶ σάρκα καὶ αἷμα ὑπὲρ σωτηρίας ἡμῶν ἔσχεν, οὕτως καὶ τὴν δι' εὐχῆς λόγου τοῦ παρ' αὐτοῦ εὐχαριστηθεῖσαν τροφήν, ἐξ ἧς αἷμα καὶ σάρκες κατὰ μεταβολὴν τρέφονται ἡμῶν, ἐκείνου τοῦ σαρκοποιηθέντος Ἰησοῦ καὶ σάρκα καὶ αἷμα ἐδιδάχθημεν εἶναι: **3.** οἱ γάρ, ἀπόστολοι ἐν τοῖς γενομένοις ὑπ' αὐτῶν ἀπομνημονεύμασιν, ἃ καλεῖται εὐαγγέλια, οὕτως παρέδωκαν ἐντετάλθαι αὐτοῖς· τὸν Ἰησοῦν λαβόντα ἄρτον εὐχαριστήσαντα εἶπεῖν · Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἀνάμνησίν μου, τοῦτ' ἐστὶ τὸ σῶμα μου · καὶ τὸ ποτήριον ὁμοίως

λαβόντα καὶ εὐχαριστήσαντα εἶπεῖν · Τοῦτο ἐστὶ τὸ αἷμα μου. καὶ μόνοις αὐτοῖς μεταδοῦναι **4.** ὅπερ καὶ ἐν τοῖς τοῦ Μίθρα μυστηρίοις παρέδωκαν γίνεσθαι μιμησάμενοι οἱ πονηροὶ δαίμονες · ὅτι γὰρ ἄρτος καὶ ποτήριον ὕδατος τίθεται ἐν ταῖς τοῦ μουμένου τελεταῖς μετ' ἐπιλόγων τινῶν, ἢ ἐπίστασθε ἢ μαθεῖν δύνασθε.

67. 1. Ἡμεῖς δὲ μετὰ ταῦτα λοιπὸν ἀεὶ τούτων ἀλλήλους ἀναμνησκόμεν καὶ οἱ ἔχοντες τοῖς λειπομένοις πᾶσιν ἐπικουροῦμεν καὶ σύνεσμεν ἀλλήλοις ἀεὶ **2.** ἐπὶ πᾶσί τε οἷς προσφερόμεθα εὐλογοῦμεν τὸν ποιητὴν τῶν πάντων διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ διὰ πνεύματος τοῦ ἁγίου. **3.** καὶ τῇ τοῦ ἡλίου λεγομένη ἡμέρᾳ πάντων κατὰ πόλεις ἢ ἀγροὺς μενόντων ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέλευσις γίνεται, καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν ἀποστόλων ἢ τὰ συγγράμματα τῶν προφητῶν ἀναγινώσκειται, μέχρις ἐγχωρεῖ. **4.** εἶτα παυσαμένου τοῦ ἀναγινώσκοντος ὁ προεστὼς διὰ λόγου τὴν νουθεσίαν καὶ πρόκλησιν τῆς τῶν καλῶν τούτων μιμήσεως ποιεῖται. **5.** ἔπειτα ἀνιστάμεθα κοινῇ πάντες καὶ εὐχὰς πέμπομεν· καί, ὡς προέφημεν, παυσαμένων ἡμῶν ἄρτος προσφέρεται καὶ οἶνος καὶ ὕδωρ, καὶ ὁ προεστὼς εὐχὰς ὁμοίως καὶ εὐχαριστίας, ὅση δύναμις αὐτῷ, ἀναπέμπει, καὶ ὁ λαὸς ἐπευφημεῖ λέγων τὸ Ἀμήν, καὶ ἡ διάδοσις καὶ ἡ μετάληψις ἀπὸ τῶν εὐχαριστηθέντων ἐκάστῳ γίνεται, καὶ τοῖς οὐ παροῦσι διὰ τῶν διακόνων πέμπεται.

ΑΝΑΦΟΡΑ ΙΠΠΟΛΥΤΟΥ

- Ἐπίσκοπος: «Ὁ Κύριος μεθ' ὑμῶν» (= Dominus vobiscum)
- Λαός: «Καί μετὰ τοῦ πνεύματός σου» (= Et cum spiritu tuo)
- Ἐπίσκοπος: «Ἄνω τάς καρδίας» (= Sursum corda)
- Λαός: «Ἐχομεν πρός τόν Κύριον» (= Habemus ad Dominum)
- Ἐπίσκοπος: «Εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ» (= Gratis agamus Domino)
- Λαός: «Ἄξιον καί δίκαιον» (= Dignum et justum est)

«Εὐχαριστοῦμέν σοι, ὁ Θεός, διὰ τοῦ ἀγαπητοῦ παιδός σου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὄν ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀπέστειλας ἡμῖν σωτήρα καί λυτρωτήν καί ἄγγελον τῆς βουλῆς σου, τόν ἀπό σοῦ λόγον, δι' οὗ τὰ πάντα πεποίηκας, ὄν ἠυδόκησας ἀποστεῖλαι ἀπ' οὐρανοῦ εἰς μήτραν παρθένου καί κυοφορηθεῖς ἐσαρκώθη καί υἱός σου ἀπεδείχθη ἐκ Πνεύματος ἁγίου καί παρθένου γεννηθείς, ὅς τὸ θέλημά σου πληρῶν καί λαὸν ἅγιόν σοι ἐτοιμάζων ἐξέτεινε τὰς χεῖρας πάσχων, ἵνα πάθους λύση τοὺς εἰς σέ πεπιστευκότας. Ὅς ἐπὶ παρεδίδοτο ἐκουσίῳ πάθει, ἵνα θάνατον λύση καί δεσμὰ διαβόλου ρήξη καί ἄδην πατήση καί δικαίους φωτίση καί ὄρον πήξη καί ἀνάστασιν φανερώση, λαβὼν ἄρτον εὐχαριστήσας εἶπε: *Λάβετε, φάγετε, τοῦτο ἐστὶ τὸ σῶμά μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον.*

Ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον λέγων: *Τοῦτο ἐστὶ τὸ αἷμά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον.* Ὅσακις ἂν ποιήσητε τοῦτο, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν ποιεῖτε. **Μεμνημένοι τοίνυν τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ προσφέρομέν σοι** τὸν ἄρτον καὶ τὸ ποτήριον εὐχαριστοῦντές σοι, ἐφ' οἷς κατηξίωσας ἡμᾶς ἐστάναι ἐνώπιόν σου καί ἱερατεύειν σοι. Καὶ ἀξιοῦμέν σε, ὅπως καταπέμψῃς τὸ ἅγιόν σου Πνεῦμα ἐπὶ τὴν θυσίαν (;) τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας, (ἢν) ἐνώσας δοίῃς πᾶσι τοῖς μεταλαμβάνουσιν ἁγίοις εἰς πλήρωσιν Πνεύματος ἁγίου πρὸς βεβαίωσιν πίστεως ἐν ἀληθείᾳ, ἵνα σε αἰνέσωμεν καὶ δοξάσωμεν διὰ τοῦ παιδός σου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ σοι δόξα καὶ τιμὴ Πατρὶ καὶ Υἱῷ σὺν ἁγίῳ Πνεύματι ἐν τῇ ἀγίᾳ σου ἐκκλησίᾳ καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν».

**Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ (ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑΣ) ΕΩΣ ΤΟΝ Δ' ΑΙΩΝΑ
ΒΑΣΕΙ ΤΩΝ ΠΑΤΕΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ**

1) ΚΛΗΜΗΣ ΡΩΜΗΣ, Πρός Κορινθίους (τέλος α' αϊ.)

- Κάνει λόγο για τή λειτουργική σύναξη. «Καί ἡμεῖς οὖν ἐν ὁμονοίᾳ ἐπί τό αὐτό συναχθέντες» (Α' Κορ. 11,20)
- Κάνει λόγο περί **προσφορῶν καί λειτουργιῶν** καί καιρούς προσευχῆς πού πρέπει νά γίνονται μέ τάξη, σύμφωνα μέ τήν ἀποστολική παράδοση καί τό θέλημα τοῦ Κυρίου: «Πάντα τάξει ποιεῖν ὀφείλομεν, ὅσα ὁ δεσπότης ἐπιτελεῖν ἐκέλευσε κατά καιρούς τεταγμένους. Τάς τε προσφοράς καί λειτουργίας ἐπιτελεῖσθαι καί οὐκ εἰκῆ ἢ ἀτάκτως ἐκέλευσε γίνεσθαι ἀλλ' ὠρισμένοις καιροῖς καί ὥραις» (Α' Κορ.40,1).
- Μνημονεύει τή λειτουργική χρήση τοῦ ἐπινικίου ὕμνου (Ἦσ. 6,3) – (Α' Κορ. 44.6)
- Η ἐπιστολή κατακλείεται μέ μακρά προσευχή ὁμοιάζουσα πρὸς τίς εὐχές τῆς θείας Λειτουργίας (Α' Κορ. 59-61)

2) ΙΓΝΑΤΙΟΣ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ († περί τό 110 μ.Χ.)

- Λειτουργική πράξη Μ. Ἀσίας καί Συρίας
- Ὁ Ἰγνάτιος συνιστᾷ τή λειτουργική σύναξη, τό «ἐπί τό αὐτό (συν)έρχεσθαι» (Πρός Ἐφ. 5,3 καί 13,1). Ἡ σύναξη ἐπί τό αὐτό πρέπει νά γίνεται «ἐν ἀμερίστῳ καρδίᾳ» (Φιλαδ.6,2), κατά τάξιν καί «ἐν ὁμονοίᾳ Θεοῦ», «προκαθημένου τοῦ ἐπισκόπου εἰς τόπον Θεοῦ καί τῶν πρεσβυτέρων εἰς τόπον συνεδρίου τῶν ἀποστόλων καί τῶν διακόνων ... πεπιστευμένων διακονίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ» (Μαγνησ. 6,1)
- Ὁ Ἰγνάτιος ἐξαίρει τήν Κυριακή «ἐν ἧ καί ἡ ζωὴ ἡμῶν ἀνέτειλε δι' αὐτοῦ καί τοῦ θανάτου αὐτοῦ» (Μαγνησ. 9,10)
- Ὅμιλεῖ καθαρά περί Εὐχαριστίας, ἐπισημαίνει ὅτι ἡ λατρευτική πράξη τελεῖται ὑπό τήν αἰγίδα τοῦ ἐπισκόπου, εἶναι ὁ πρῶτος πού χρησιμοποιεῖ τόν ὄρο «θυσιαστήριον» καί ἀναφέρεται ἰδιαίτερα στόν ἕναν ἄρτο, τό ἕνα ποτήριον, τή μία εὐχαριστία, τό ἕνα θυσιαστήριον, καί τή μία σάρκα (Φιλαδελφ. IV, Ἐφ. XX2) ὡς συμβολίζοντα τήν σέ ἕνα σῶμα συνένωση ὅλων τῶν πιστῶν μεταξύ τους καί μέ τό Χριστό.

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου περί τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας καί τοῦ χριστιανικοῦ θυσιαστηρίου: «Θαρρῶν γράφω... παρακαλῶν ὑμᾶς μιᾷ πίστει καί ἐνί κηρύγματι καί μιᾷ εὐχαριστίᾳ χρῆσθαι. Μία γάρ σὰρξ τοῦ Κυρίου ἡμῶν... καί ἕν ποτήριον εἰς ἔνωσιν τοῦ αἵματος αὐτοῦ, ἕν θυσιαστήριον... Εἷς γάρ ἄρτος τοῖς πᾶσιν ἐθρίφθη καί ἕν ποτήριον τοῖς ὅλοις διενεμήθη. Ἐν θυσιαστήριον πάση τῇ Ἐκκλησίᾳ καί εἷς ἐπίσκοπος ἅμα τῷ πρεσβυτερίῳ καί τοῖς διακόνοις» (Φιλαδελφ. δ', 1 ἐξ.). Ὡς ἐκ τούτου ἡ τελεσιουργία τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας εἶναι ἡ ἔκφραση τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας. Δέον νά «συνερχώμεθα ἐν μιᾷ πίστει καί ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ ... ἕναν ἄρτον κλῶντες, ὅς ἐστι φάρμακον ἀθανασίας, ἀντίδοτος τοῦ μή ἀποθανεῖν, ἀλλά ζῆν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ διά παντός» (Πρός Ἐφ. κ', 2). Ἐντεῦθεν κατανοεῖται διατί ὁ Ἰγνάτιος γράφει πρὸς τούς Ρωμαίους (ζ', 3): «Οὐχ ἡδομαι τροφῇ φθορᾶς οὐδέ ἡδομαῖς τοῦ βίου

τούτου. «Ἄρτον Θεοῦ» θέλω, ὃ ἐστὶ σὰρξ Ἰησοῦ Χριστοῦ ... καὶ πόμα θέλω τὸ αἷμα αὐτοῦ, ὃ ἐστὶν ἀγάπη ἄφθαρτος».

3) ΤΟ «ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ» ΤΟΥ ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΥ

Τὸ «Μαρτύριον τοῦ Πολυκάρπου» (κεφ. ιδ') ἐπίσης περιέχει ἓνα παράδειγμα μικρασιατικῆς ἐπισκοπικῆς λειτουργικῆς εὐχῆς, στήν ὁποία λέγονται τὰ ἑξῆς: «Κύριε ὁ Θεός ὁ παντοκράτωρ, ὁ τοῦ ἀγαπητοῦ καὶ εὐλογητοῦ παιδός σου Ἰησοῦ Χριστοῦ πατήρ, δι' οὗ τὴν περί σοῦ γνῶσιν εἰλήφαμεν, ὁ Θεός ἀγγέλων καὶ δυνάμεων καὶ πάσης κτίσεως παντός τε τοῦ γένους τῶν δικαίων, οἱ ζῶσιν ἐνώπιόν σου. Εὐλογῶ σε, ὅτι ἠξίωσάς με τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας ταύτης, τοῦ λαβεῖν μέρος ἐν ἀριθμῶ τῶν μαρτύρων ἐν τῷ ποτηρίῳ τοῦ Χριστοῦ σου εἰς ἀνάστασιν ζωῆς αἰωνίου ψυχῆς τε καὶ σώματος ἐν ἀφθαρσίᾳ πνεύματος ἁγίου · ἐν οἷς προσδεχθεῖν ἐνώπιόν σου σήμερον ἐν θυσίᾳ πίονι καὶ προσδεκτῇ, καθὼς προητοίμασας καὶ προεφανέρωσας καὶ ἐπλήρωσας, ὁ ἀψευδής καὶ ἀληθινός Θεός. Διὰ τοῦτο καὶ περί πάντων σέ αἰνῶ, σέ εὐλογῶ, σέ δοξάζω διὰ τοῦ αἰωνίου καὶ ἐπουρανίου ἀρχιερέως Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀγαπητοῦ σου παιδός, δι' οὗ σοὶ σύν αὐτῷ καὶ πνεύματι ἁγίῳ δόξα καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς μέλλοντας, αἰῶνας. Ἀμήν».

4) ΔΙΔΑΧΗ (β' αἰ. Ὅχι ἀργότερα ἀπὸ τὸ 160 μ.Χ.)

Ἔχω δώσει τὸ κείμενο μέ τὸ διάγραμμα τῆς θείας Εὐχαριστίας (δύο εὐχές)

5) ΙΟΥΣΤΙΝΟΣ (+ περὶ τὸ 165)

Ἔχω δώσει τὸ κείμενο μέ τὸ διάγραμμα τῆς θείας Εὐχαριστίας

6) ΕΙΡΗΝΑΙΟΣ ΛΥΩΝΟΣ (+202-203)

Κατὰ τον β' αἰώνα ὁ Εἰρηναῖος παρέχει πληροφορίες σχετιζομένες πρὸς τὴ λειτουργικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Βεβαίως αὐτός ὁμιλεῖ περὶ τῆς θείας Εὐχαριστίας περισσότερο ἐξ ἀπόψεως δογματικῆς καὶ ὀλιγώτερο ἐξ ἀπόψεως λειτουργικῆς. Παρὰ ταῦτα ἡ διδασκαλία του εἶναι σπουδαία καὶ γιὰ τὴ λειτουργικὴ. Κατὰ τὸν Εἰρηναῖο ὁ Κύριος δίδαξε τοὺς μαθητές αὐτοῦ **«νά προσφέρουν ἀπαρχὰς τῷ Θεῷ ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ δημιουργημάτων, οὐχὶ διότι αὐτός ἔχει ἀνάγκη τούτου, ἀλλ' ἵνα μὴ αὐτοὶ φαίνωνται ἀγνώμονες. Ἔπραξε δὲ τοῦτο ὁ Κύριος λαβὼν ἄρτον, προερχόμενον ἐκ τῆς δημιουργίας καὶ ἠύχαριστησε λέγων. Τοῦτο ἐστὶ τὸ σῶμά μου καὶ τὸ ποτήριον ὁμοίως, ὅπερ ἐκ τῆς δημιουργίας ταύτης ἐστίν, ὅπως καὶ ἡμεῖς, καὶ ὁμολόγησε τοῦτο ὡς ἴδιον αἷμα, οὕτω δὲ ἐδίδαξε τὴν τῆς Καινῆς Διαθήκης νέαν προσφοράν. Ἀπὸ τῶν ἀποστόλων δὲ παραλαβοῦσα ταύτην ἡ Ἐκκλησία καθ' ἅπαντα τὸν κόσμον προσφέρει αὐτὴν τῷ Θεῷ, ὅστις παρέχει εἰς ἡμᾶς τὴν ἐπίγειον τροφήν, τὰς ἀπαρχὰς ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ δώρων ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ. Τούτων οὕτως ἐχόντων, **ἡμῖν σύμφωνος τῇ γνώμῃ ἢ εὐχαριστία καὶ ἢ εὐχαριστία βεβαιοῖ τὴν γνώμην.** Προσφέρομεν αὐτῷ τὰ ἴδια ἐμμελῶς, κοινωνίαν καὶ αἶνεσιν καταγγέλλοντες σαρκός καὶ πνεύματος. Ἵς γάρ ὁ ἀπὸ τῆς γῆς ἄρτος προσλαβόμενος τὴν ἐπίκλησιν τοῦ Θεοῦ οὐκέτι κοινός ἄρτος ἐστίν, ἀλλ' εὐχαριστία ἐκ δύο πραγμάτων συνεστηκυῖα, ἐπιγείου τε καὶ οὐρανίου, οὕτω καὶ τὰ σώματα ἡμῶν μεταλαμβάνοντα τῆς εὐχαριστίας μηκέτι εἶναι φθαρτὰ τὴν ἐλπίδα τῆς εἰς αἰῶνα**

ἀναστάσεως ἔχοντα». Παρόμοια εἶναι ἡ διδασκαλία τοῦ Εἰρηναίου καί κατωτέρω, ὅπου τονίζεται ὑπ' αὐτοῦ, ὅτι «τό κεκραμένον ποτήριον καί ὁ γεγωνῶς ἄρτος ἐπιδέχεται τόν λόγον τοῦ Θεοῦ καί γίνεται εὐχαριστία, σῶμα Χριστοῦ...».

- Μέ τόν ὄρο «ἐπίκλησις» ἐννοεῖ τήν εὐχαριστιακή εὐχή ἢ Ἀναφορά, τήν ὁποία ὀνομάζει καί «λόγον τοῦ Θεοῦ».

7) ΚΛΗΜΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ († πρό τοῦ 215)

Ὅσον ἀφορᾷ τή θεία Εὐχαριστία, ὁ Κλήμης τονίζει, ὅτι «διπτόν τό αἶμα Κυρίου, τό μέν ἐστίν αὐτοῦ σαρκικόν, ὃ τῆς φθορᾶς λελυτρώμεθα, τό δέ πνευματικόν, τοῦτ' ἐστίν ὃ κεχρίσμεθα. Καί τοῦτ' ἐστί ποιεῖν τό αἶμα τοῦ Ἰησοῦ, τῆς Κυριακῆς μεταλαβεῖν ἀφθαρσίας· ἰσχύς δέ τοῦ λόγου τό πνεῦμα, ὡς αἶμα σαρκός. Ἀναλόγως τοίνυν κίρναται ὁ μέν οἶνος τῷ ὕδατι τῷ δέ ἀνθρώπῳ τό πνεῦμα, καί τό μέν εἰς πίστιν εὐωχεῖ, τό κράμα, τό δέ εἰς ἀφθαρσίαν ὀδηγεῖ, τό πνεῦμα, ἡ δέ ἀμφοῖν αὔθις κράσις ποτοῦ τε καί λόγου εὐχαριστία κέκληται, χάρις ἐπαινουμένη καί, καλή, ἥς οἱ κατά πίστιν μεταλαμβάνοντες ἀγιάζονται καί σῶμα καί ψυχὴν, τό θεῖον κράμα τόν ἀνθρωπον τοῦ πατρικοῦ βουλήματος πνεύματι καί λόγῳ συγκιρνάντος μυστικῶς καί γάρ ὡς ἀληθῶς μέν τό πνεῦμα ὠκείωται τῇ ὑπ' αὐτοῦ φερομένη ψυχῇ, ἡ δέ σὰρξ τῷ λόγῳ, δι' ἣν «ὁ Λόγος γέγονε σὰρξ». Ὁ Κλήμης ἀποκρούει τήν τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας δι' ἄρτου καί ὕδατος! Ὅσον ἀφορᾷ στή θεία Κοινωνία, ἐψάλλετο κατ' αὐτήν ὁ λγ'· ψαλμός ἔνεκα τοῦ 9^{ου} στίχου, αὐτοῦ: «Γεύσασθε καί ἴδετε ὅτι χρηστός ὁ Κύριος».

8) ΤΕΡΤΥΛΛΙΑΝΟΣ († μετά τό 220)

- Μνημονεύει τά ἀναγνώσματα, τό κήρυγμα καί τήν ἐκτενή δέηση (De anima, 9)
- Ὅμιλεῖ περί τῆς στάσεως τοῦ σώματος κατά τή θεία Λειτουργία. (Ὁρθία στάση καί ὑψωμένα τά χέρια στίς δεήσεις τῆς ἐκτενοῦς (De orat., 18)
- Ὁρθία στάση τίς Κυριακές, Πάσχα, Πεντηκοστάριο. Γονυκλισία τίς ἄλλες μέρες
- Μνημονεύει τόν ἀσπασμό, τίς προσφορές καί τήν ἀπό τό λαό προσφορά ἄρτου καί οἴνου (De anima, 17)
- Μνημονεύει τόν ἐπινίκιο ὕμνο, τίς πρὸς καθαγιασμόν τῶν τιμίων δώρων εὐχές καί εὐχαριστίες (Adv. Marc. IV, 9 καί I, 23), τούς λόγους τῆς συστάσεως (Adv. Marc. IV, 40)
- Κρατεῖται ἡ κοινωνία στά σπίτια γιά νά κοινωνοῦν οἱ πιστοί τίς νησιτιμες μέρες (De orat. 19)
- Ἡ θεία Εὐχαριστία τελεῖται κυρίως **Κυριακή**

9) Ἀποστολική Παράδοση Ἰππολύτου (†235).

(Ἐχω δώσει τό κείμενο μέ τήν Ἀναφορά)

10) ΩΡΙΓΕΝΗΣ (†253 ἢ 254)

- Μνημονεύει τά ἀναγνώσματα καί τό κήρυγμα (Εἰς Ρωμ. 9,2. Εἰς Λευιτ. Ὅμιλ.7,1. Κατά Κέλσου III, 50)
- Μνημονεύει τήν ἐκτενή δέηση (Εἰς Ρωμ. I', 15. Εἰς Λουκ. ὁμιλ.39)
- Μνημονεύει τό φίλημα τῆς εἰρήνης (Εἰς Ρωμ. I', 33)
- Μνημονεύει τήν εὐχαριστιακή προσευχή (Κατά Κέλσου VII, 34)

- Μνημονεύει τόν ἐπινίκιο ὕμνο (Κατά Κέλσου VII, 34)
- Μνημονεύει τούς λόγους τῆς συστάσεως (Εἰς Λευιτ. Ὅμιλ. 13 3)
- Μνημονεύει τό «τά ἅγια τοῖς ἀγίοις» (Εἰς Λευιτ. Ὅμιλ. 13,5)
- Μνημονεύει τήν «εὐχαριστίαν» ὡς σημαίνουσα τόν ἄρτον ὁ ὁποῖος ἀγιάσθηκε «μετ' εὐχαριστίας καί εὐχῆς» (Κατά Κέλσου VIII, 34)

11) ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ (+258).

- Ἡ Λειτουργία ἀρχίζει μέ τά ἀναγνώσματα ἀπό τόν ἀναγνώστη
- Οἱ πιστοί ἀκοῦνε τά ἀναγνώσματα ὀρθοί
- Κήρυγμα
- Μαρτυρεῖ τήν προσφορά τῶν δώρων ἀπό τούς πιστούς
- Μαρτυρεῖ τήν ἐπίκληση
- Ἀναφέρει τήν ἀνάμειξη ὕδατος στόν οἶνο
- Τό πάθος τοῦ Κυρίου εἶναι ἡ θυσία πού προσφέρουμε
- Ἡ ὅλη τελετουργία τῆς θείας Εὐχαριστίας ὀνομάζεται sacrificium
- Αὐτῆς προηγεῖται ὁ διάλογος (Sursum corda – Habemus ad Dominum)
- Γνωρίζει τήν «ἀνάμνηση» τῆς θυσίας του σωτήριου πάθους καί τῆς ἀναστάσεως
- Ἡ θεία Κοινωνία γίνεται καί ἀπό τά δύο εἶδη. Ὁ ἐπίσκοπος δίδει στό χέρι τόν ἄρτο καί ὁ διάκονος προσφέρει τό ποτήριο
- Κρατεῖται ἄρτος γιά θεία Κοινωνία στό σπίτι
- **Συνιστᾶ τήν Κοινωνία καθημερινῶς**

12) ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ: (γ' αἰών.) – Συρία

- Ὅμιλεῖ περί τῆς ἐν τῷ ναῶ συνάξεως καί τοῦ συνθρόνου
- Στό μέσον τοῦ συνθρόνου ὁ ἐπίσκοπος
- Πίσω κάθονταν οἱ λαϊκοί καί πτό πίσω οἱ γυναῖκες
- Ὅλοι ἦταν στραμμένοι πρός ἀνατολάς
- Ἡ θεία Λειτουργία γίνεται γιά νά διαβασθοῦν οἱ ἅγιες Γραφές καί οἱ πιστοί νά προσφέρουν στό Θεό δεήσεις καί τήν εὐχαριστία
- Μαρτυρεῖ τόν καθαγιασμό δι' ἐπικλήσεως

13) ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΑΙ ΔΙΑΤΑΓΑΙ (Περί τό 380 στή Συρία)

(Ἐχω δώσει τό διάγραμμα τῆς Λειτουργίας καί γίνεται συζήτηση στό μάθημα)

14) ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ (+ 386)

(Ἐχω δώσει τό διάγραμμα τῆς θείας Λειτουργίας, βάσει τῶν Μυσταγωγικῶν Κατηχήσεων. Παρουσιάζεται ἀναλυτικά στό μάθημα)

Η ΘΕΙΑ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΓΙΟ ΔΙΟΝΥΣΙΟ ΤΟΝ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΗ

«Ὁ μὲν ἱεράρχης εὐχὴν ἱερὰν ἐπὶ τοῦ θεοῦ θυσιαστηρίου τελέσας, ἐξ αὐτοῦ τοῦ **θυμῶν ἀρξάμενος** ἐπὶ πᾶσαν ἔρχεται τὴν τοῦ ἱεροῦ χώρου περιοχὴν · ἀναλύσας δὲ πάλιν ἐπὶ τὸ θεῖον θυσιαστήριον, **ἀπάρχεται τῆς ἱερᾶς τῶν ψαλμῶν μελωδίας**, συναδούσης αὐτῷ τὴν ψαλμικὴν ἱερολογίαν ἀπάσης τῆς ἐκκλησιαστικῆς διακοσμήσεως. Ἐξῆς δὲ διὰ τῶν λειτουργῶν ἢ **τῶν ἀγιογράφων δέλτων ἀνάγνωσις ἀκολουθῶς γίνεται** · καὶ μετὰ ταύτας ἔξω γίνονται τῆς ἱερᾶς περιοχῆς οἱ κατηχούμενοι καὶ πρὸς αὐτοῖς οἱ ἐνεργοῦμενοι καὶ οἱ ἐν μετανοίᾳ ὄντες, μένουσι δὲ οἱ τῆς τῶν θεῶν ἐποψίας καὶ κοινωνίας ἄξιοι.

θυμίαμα

ψαλμωδία

ἀναγνώσματα

ἀποχώρηση ομάδων

Τῶν λειτουργῶν δὲ οἱ μὲν ἐστᾶσι παρὰ τὰς τοῦ ἱεροῦ πύλας συγκεκλεισμένας, οἱ δὲ ἄλλο τι τῶν τῆς οἰκείας τάξεως ἐνεργοῦσιν. Οἱ δὲ τῆς λειτουργικῆς διακοσμήσεως ἔκκριτοι σὺν τοῖς ἱερεῦσιν **ἐπὶ τοῦ θεοῦ θυσιαστηρίου προτιθέασιν τὸν ἱερόν ἄρτον καὶ τὸ τῆς εὐλογίας ποτήριον**, προομολογηθείσης ὑπὸ παντὸς τοῦ τῆς ἐκκλησίας πληρώματος **τῆς καθολικῆς ὑμνολογίας**. Πρὸς οἷς **ὁ θεῖος ἱεράρχης εὐχὴν ἱερὰν τελεῖ** καὶ τὴν ἀγίαν εἰρήνην ἅπασιν διαγγέλλει · **καὶ ἀσπασαμένων ἀλλήλους ἀπάντων** ἢ μυστικῆ τῶν ἱερῶν πτυχῶν ἀνάρρησις ἐπιτελεῖται. Καὶ, **νιψαμένων τὰς χεῖρας ὕδατι τοῦ ἱεράρχου** καὶ τῶν ἱερέων ὁ μὲν ἱεράρχης ἐν μέσῳ τοῦ θεοῦ θυσιαστηρίου καθίσταται, περιστᾶσι δὲ μόνοι μετὰ τῶν ἱερέων οἱ τῶν λειτουργῶν ἔκκριτοι. **Καὶ τὰς ἱερὰς θεουργίας ὁ ἱεράρχης ὑμνήσας**, διὰ τῶν ἱερῶς προκειμένων συμβόλων καὶ τὰς δωρεὰς τῶν θεουργιῶν ὑποδείξας, **εἰς κοινωνίαν αὐτῶν ἱερὰν αὐτὸς τε ἔρχεται** καὶ τοὺς ἄλλους προτρέπεται. Μετασχὼν δὲ καὶ μεταδούς τῆς θεαρχικῆς κοινωνίας **εἰς εὐχαριστίαν ἱερὰν καταλήγει**, τῶν πολλῶν μὲν εἰς μόνα τὰ θεῖα σύμβολα παρακυψάντων, αὐτοῦ δὲ ἀεὶ τῷ θεαρχικῷ Πνεύματι πρὸς τὰς ἀγίας τῶν τελομένων ἀρχὰς ἐν μακαρίοις καὶ νοητοῖς θεάμασιν ἱεραρχικῶς καθαρότητι τῆς θεοειδοῦς ἔξεως ἀναγομένου».

προσκομιδή

ὁμολογία πίστεως

εὐχή-εὐλογία

ἀσπασμός

χερνιψία

καθαγιασμός

κοινωνία

εὐχαριστία

* Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *Περὶ Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας*, ΕΠΕ, Φιλοκαλία 3, 368-370. Βλ. καὶ Ἀρχιμ. Χριστ. Γ. Σταυροπούλου, *Ἡ θεία εὐχαριστία μυστήριον μυστηρίων*, Ἀποστ. Διακονία, Ἀθήνα 199